

**КАМУНАЛЬНЫЯ ВЫБАРЫ 1990 НА БЕЛАСТОЧЧЫНЕ.
ШТО ТАКОЕ ЗЛУЧНАСЦЬ ГМІНАЎ ?
ЯК У НАС ГАЛАСАВАЛІ НА ВЛАДЗІМЕЖА ЦІМАШЭВІЧА ?
БЕЛАСТОЧЧЫНА Й НАРОДЗІНЫ БЕЛАРУСКАЕ ДУМКІ.**

2

БЕЛАРУСКІЯ НАВІНЫ

БЮЛЕТЭНЬ

БЕЛАРУСКАГА ДЭМАКРАТЫЧНАГА АБ'ЯДНАНЬНЯ

**БЕЛАСТОК
Ліпень 1991**

ЗЬМЕСТ

ЯЎГЕН МІРАНОВІЧ, Камунальныя выбары 1990 на Беласточчыне.....	1
САКРАТ ЯНОВІЧ, Што такое Злучнасьць Гмінаў?	3
Л. БАГАНЕЦ, Прэзыдэнцкія выбары 1990 ува Усходняй Беласточчыне (як галасавалі на Владзімежа Цімашэвіча)	5
Хроніка беларускага палітычнага руху (сакавік 1990- ліпень 1991)	7
ЯН МАКСІМЮК, Беларускае Дэмакратычнае Аб'яднаньне (некалькі заўваг наконт назвы партыі)	16
АЛЕГ ЛАТЫШОНАК, Беласточчына ў народзіны беларускае думкі ...	20

БЕЛАРУСКІЯ НАВІНЫ. Бюлетэнь Беларускага Дэмакратычнага Аб'яднанья. Выдае Галоўная Рада БДА. Нумар 2, ліпень 1991. Рэдактар: Ян Максімюк. Адрес: 15-950 Беласток, вул. Сураская 1.

КАМУНАЛЬНЫЯ ВЫБАРЫ 1990 НА БЕЛАСТОЧЧЫНЕ

Выбары ў самаўрады, якія адбыліся 27 мая 1990 г., першы раз далі беларусам магчымасць змагацца за ўладу на сваёй тэрыторыі. Праўда, раней таксама прадстаўнікі беларускага асяродзьдзя былі ў гмінных і ваяводзкіх уладах, аднак-ж яны ніколі не выступалі як беларусы. Да гэтага пары беларусы прыкryваліся крyптонімаміпольскіх грамадзкіх або палітычных арганізацый. Цяпер, упяршыню, выступілі пад шыльдаю БДА або Беларускага Выбарчага Камітэту.

Падрыхтоўка да выbaraў ішла ад лютага 1990. Дзеячы БДА выступілі з канцэпцыяй аб'яднання ўсіх беларускіх сілаў у супольным Беларускім Выбарчым Камітэце. Сярод удзельнікаў гэтага Камітэту бачылі Праваслаўнае Брацтва, Беларускае Аб'яднанне Студэнтаў і Беларуское Грамадска-Культурнае Таварыства. Вельмі лёгка ўдалося дайсьці да паразумення зь лідэрамі БАСУ й БГКТ. Немагчымай аказалася супольная акцыя з Праваслаўным Брацтвам, кіраунікі якога мелі канцэпцыю стварыць кааліцыю т.зв. "наших людзей", супольнай плятформаю якіх было-б праваслаўнае веравызнанне. У гэтым "праваслаўным фронце" мелі ісьцы супольна беларусы, "праваслаўныя палякі", "руска-украінцы" і цэлая маса тутэйшых без аніякага нацыянальнага съядомасці. Прадстаўнікі Брацтва не пагаджаліся таксама на назыву "Беларускі Выбарчы Камітэт" ні нават "Праваслаўны"/іхняя канфэсійная прыналежнасць мелаася быць у выбарчай кампаніі зашыфравана/. Фактычна толькі ў Беластоку дайшло да згубнага кампрамісу БДА й Брацтва, які прыняў назыву Кааліцыйнага Выбарчага Камітэту. Гэтая назва нікому нічога не разясняла, а магчыма, што й блыталася з кааліцыямі, якія раней стваралі камуністы. Вынікі выbaraў у Беластоку - гэта цалкавіты разгром і беларускіх кандадатаў, і вышэй згаданай "кааліцыі" ў цэлым. Магчыма, што прычына тут ня толькі ў скляпаныні хворай і недзеяздолльнай кааліцыі, але й таксама ў вялікшай, чымсьці ў палякаў, палітычнай апатыі беларускага насельніцтва гораду Беластоку.

З посыпехам для беларускіх кандыдатаў выбараў прайшлі ў тых гмінах і гарадох, дзе знайшліся мясцовыя дзеячы БДА, якія мелі пэўны аўтарытэт у сваім асяродзьдзі й ведалі тое асяродзьдзе. Найбольш карысны выбарчы вынік - у гміне Гарадок - быў дасягнуты дзякуючы Лёніку Тарасевічу, які коштам свайго часу й фінансавых сродкаў падрыхтаваў і кандыдатаў, і насельніцтва да тых выбараў. У суседній гміне Міхалова, дзе таксама колькасна дамінуе беларускае насельніцтва, не знайшлося нікога накшталт Л. Тарасевіча, і ў выніку - у Гміннай Радзе няма ні аднаго чалавека ад Беларускага Выбарчага Камітэту.

У Бельску, дзе апрача Беларускага Выбарчага Камітэту ёсць салідарніцкага Грамадзянскага Камітэту за мандаты ў Гарадзкай Радзе змагаліся "руска-украінцы" і кандыдаты ад сацыялдэмакратыі, стварылася сітуацыя цалкавітай дэзінфармацыі. І толькі ў самы апошні перадвыбарчы час, дзякуючы намаганням Васіля Ляшчынскага і маладых дзеячоў БДА, удалося перамагчы "інфармацыйны шум" і растлумачыць выбаршчыкам, хто ёсьць хто. У выбарчай кампаніі сфармавалася, між іншым, рэдакцыя выбарчай беларускай аднадзёнкі "Пульс" /выданыне на польскай мове/, якая

адыграла вялікую ролю ў бельскіх выбарах. 8 кадыдатаў ад Беларускага Выбарчага Камітэту сталі раднымі - гэта цалкам някепскі вынік, як на тадышнія палітычна-псыхалягічныя настроі ў Бельску. Вялікім недахопам у выбарчай актыўнасці бельскіх дзеячоў БДА было тое, што іны засяродзіліся на горадзе й пакінулі па-за ўвагаю бельскую гміну. У выніку - дамінацыя зь беларускага боку людзей, якія прыйшлі на выбарах пад шыльдаю "рускі", мабілізаваных украінскімі эмісарамі.

У Гайнаўцы, дзе сітуацыя была больш ясная, дзеячы БДА ня выкарысталі ўсіхмагчымасцяў, што мелі. Перад усім, у канфрантациі з напорыстым шавінізмам нашых "братоў" прынялі тактыку "не паказвацца на вочы". І толькі ў апошні момант гайнаўскія лідэры дайшлі да высновы, што варта, усё-такі, весьці візуальную - плякатную - прапаганду. Зноў жа належыць тут адзначыць, што цяжар асноўнага выбарчага змагання ў Гайнаўцы - Беларускі Выбарчы Камітэт супроць салідарніцкага Грамадзянскага Камітэту - зваліўся на плечы ўсяго некалькіх асобаў.

Як быццам кіруючым прынцыпам у палітычнай актыўнасці нашага асяроддзя ёсьць пошук больш быспечных шляхоў да кар'еры. Частка інтэлігенцыі ўжо раней перабегла да новай "вядучай сілы", віхляючы хвосцікам як сабачка ў чаканыні поўнай місіі, частка шукае сабе месца сярод так званай сацыялдэмакратыі, яшчэ іншыя - у эндэцкім па сваім характеристы ПСЛ. Усюды - абы толькі не ў беларускі рух. Схільнасць да янычарства ўсё ўшчэ не пакідае беларускага асяроддзя, хоць сённяня выразна відаець, што такое беларускае лёкайства нікому не патрэбнае.

У гмінах, дзе беларусы складалі 80-90 працэнтаў насельніцтва, але дзе ня было дэмакратычнага актыўу, уладу ўзяла старая, пазбаўленая якой-колечы нацыянальнай арыентацыі, гмінная намэнклatura. Спробы стварэння беларускіх камітэтаў у Чыжах, Мілейчыцах, Нурцы не далі становічных вынікаў. Там бытая камуністычная эліта гміннага ўзроўню ня мела сапраўдных канкурэнтаў. Гэтыя так званыя "нашы людзі" дзейнічалі на мафійных прынцыпах: беларусам іны "адчуваюць сябе" тады, калі страцяць пасады й калі адзінным спосабам паратунку для іх - прыкінуцца "нацыянальна дыскрымінаванай меншасцю". Дзесяткі перадвыбарчых выездаў сяброў Краёвой Управы БДА й Каардынатора Віктара Стахвюка нічога не зъмянілі ў палітычным становішчы гэтых гмінаў: ня вырасьлі там анікія альтэрнатыўныя сілы, якія маглі-б дзейнічаць у новых умовах польскай дзяржавы.

У агульным падліку, беларускі рух самаўрадавыя выбары 1990 г. прайграў. Не ўдалося прыцягнуць беларускае насельніцтва да актыўнага ўдзелу ў іх, не ўдалося стварыць адпаведныя арганізацыйныя структуры ў гмінах, далучаныя да беларускай ідэі. Дзеячоў БДА апраўдувае толькі тое, што іны, фактывічна, адно пачынаюць дзейнічаць на палітычнай арене, і то ў яе надта прыхільніх абставінах грамадзкай апатіі да ўсялякай актыўнасці ў канцэнтраванай антыбеларускай прапаганды.

ЯЎГЕН МІРАНОВІЧ

ШТО ТАКОЕ ЗЛУЧНАСЦЬ ГМІНАЎ?

Беларускае нацыянальнае адраджэнне ў Белацоцкім Краі - гэта ня толькі развіўці ў культуры, але й гаспадаркі. Арамат роднага слова, але й запах уласнага хлеба. Мы не ўзаем тут як беларусы, калі абмяжуемся ўсяго да духоўнасці, культуры мовы й гісторыі. Нам патрэбны эканамічны фундамант пад гмах нацыі, свой сьвет і сваё неба. Усё маем сваё й нельга нам анічога стравіці!

Карыстаючыся новымі варункамі ў Польскай Дзяржаве - арганізавалася першая наша партыя, Беларускае Дэмакратычнае Аб'яднанне як праява вышэйшых асьпирацыяў Беларускага Народу Рэчыпаспалітай. Культурная дагэтуль дзейнасць шчасліва пераразла ў нас у палітычную, што сведчыць пра съепеласць руху белацоцкіх беларусаў.

Беларускае Дэмакратычнае Аб'яднанне, добра разумеочы двухадзінасць духоўнага й матэрыяльнага ў мацаванні будучыні свайму народу, выступіла зь ініцыятывой ўтварэння Злучнасці Гмінаў у Белацоцкім Краі. Сэнсавая падстава Злучнасці зводзіцца на практицы да аднаго найважнага: выратаваць беларускі рэгіён ад эканамічнай гібелі! Ня даць апустыніць яго. Каб ня шукалі мы й дзецы нашы хлеба ды дабрабыту ў гарадох Польшчы й Захаду, а мелі тое на месцы, на бацькаўшчыне. Калі нам гэта ня ўдаца, уся шматтысячная беларушчына распыліцца па белым сьвеце ды размынеца сярод іншых народаў. Съед пад нас прастыне, селішчы адвечныя нашы глынне рэцыдыў пушчы.

Злучнасць Гмінаў - гэта аўтэнтычнае шэрагу гмінных патэнцыялаў у адзін гаспадарчы кулак. Стварэнне супольнага рынку працы й грошай, прадукцыі й тавараў, збыту й даходаў. Што не пад сілу асобнай, самотнай, гміне, будзе реальным у саюзе зь іншымі, з суседнімі. Перш-наперш маецца на ўзве супольныя інвестыцыі й уданае рэагаваннне на канкурэнтныя цэны ў продажы прадуктаў і дробнапрэмісловых вырабаў, што ёсьцьмагчымае пры ўмове кіравання вялікай таварнай масай. Усякі адзінец тут прападзе ў беспардонным змаганні за даходныя дамовы.

Беларускі баязлівец у кожным з нас шэпчу ў вуха, што палякі не дадуць ходу гэтай Злучнасці Гмінаў. Запытайма тады ў яго, якое другое выйсце ў лепшы быт? Яшчэ ніхто не пабагацеў ад таго, што сядзеў пад сталом і дрыжаў. А грубая прафія такая: задуряная крызысам Польшча ня кінецца выдаткоўваць свае бедныя сродкі ў росквіт Белацоцкага Краю, значаньне якога для яе эканамічнага арганізму ёсьць блізкае нулю! Разумны гаспадар прызначае капіталь на тое, што вырашыць яму пэрспэктыву /напр. чакае фінансавага ўспамажэння знакамітая сельская гаспадарка ў Пазнаніччыне/. Няма чаго падаграваць сябе спадзяваннямі, што, самі нічога не рабіўшы, угледзім катарагасці дні добра гдзядзьку, які, бы той Дзед Мароз, прынясе нам у мяшку за плячыми цудоўныя паратунак ад нашай беднасці ды цывілізацыйнай марноты /златыя рыбкі бываюць адно ў байках і на зловім мы такое на яве/. Аніводная агульнопольская партыя, ці іншая падобная палітычная сіла, ня возьмецца выцягваць-вывалакаць нас зь ямы занядбаныя на сьвет Божы. Ёй, звычайна, не аплацицца гэтая скурка за выраб. Так напраўду, анікому мы не патрэбны, акрамя як самі сабе. Таму не безъ

некаторай слушнасьці Беларускае Дэмакратычнае Аў'яднаньне называюць, таксама, партыйяй Усходній Сыцяны, пэрыфэрыі пэрыфэрыя ў Польшчы. Партыяй беларускага самавыратаваньня!

Усё гэта кажу я таму, каб не дапусціцца граху ілюзіі, самападману. І каб ня радавацца першаму лепшаму пану, які ласкова нешта набудзе ад нас /за паўчаны ад галоты/.

Беластоцкі Край перараблялі ў фабрычных наймітаў праз доўгі часылае паводле паўчаны. Усё праца здольнае й спрытынае ў ім пакідала зямлю, ці рамесныя варштаты, і шыбала - як ня ў Гайнаўку, то ў Беласток, або на Шлёнск /ціпер прастую ў Амэрыку/. Наша малая айчына апынулася ў драматычным становішчы, мочна скурчылася яе найбольшае багацьце - рабацьця руکі. На шчасльце, не да канца зынішчылі яе, ня зусім звяялі з разуму. Злучнасьці Гмінаў ставіць сабе найпершую мэту: учыніць высокадаходнай працу хлебароба, спрыяючы пераходу яго на фэрмерскую эфектыўнасць. Збудзеца так, калі наш гаспадар перастане быць залежным ад адных ГСаў і падобных манапалістаў, а выйдзе на партнёрскія контакты з Усходам і з Захадам. Агенды Злучнасьці не павінны дбаць пра інтарэсы старых структураў гандлю, бо яны даўно вырадзіліся ў шкоднікаў народнай справы.

Такая палітыка дазволіць нам ня выпусціць з рук найгалоўнае, а менавіта: хлеб! Адначаснай сферай дзейнасці Злучнасьці Гмінаў абавязкова станецца ажыўленыне мястэчак, у якіх - смутныя крамы, заплёваныя гасподы, і спэкулянція патаемкі. Патрэбна ім рамяство, якога амаль няма, а калісці багата было ўсякіх майстроў /пакуль не аб'явіўся т.зв. сацыялізм/. Наша мястэчка мусіць перастваць быць пераходным этапам уцёкаў зь вёскі ў горад. Яго трэба пераўтварыць у лякальны цэнтр гаспадарчага жыцця, у якім ня будзе комплексу правінціі, чалавечай падгатунковасці. Зынікне ў ім настрой непатрэбнасці свайго існаванія, псыхоз бяздарнага тлуму людзей, якім не пашанцавала зажыць у нейкім Вялікім Беластоку.

Калі ўжо так вельмі хочам пераймаць заходненеўрапейскія ўзоры, дык абавязаны мы элемэнтарна ведаць пра тое, што ў зайдзросным нам староніні немцаў, французаў, ангельцаў, бэльгаў ці швэдаў, большасць нацыянальнай прадукцыі даюць у ім якраз малыя або й рамесныя фірмы, невялікія гарады й мястэчкі. Хутчэй за нас яны пераканаліся ў tym, што вялізныя камбінаты прыносяць дэфіцыт, а гіганцкія гарадзкія мэтраполіі зыніштажаюць чалавека. Таму зядла разъбіваюць і прыватызујуць манаполіі, затрымліваюць разбудову гарадоў /багатыя жывуць у прыгарадах, а самы дарагі дом - гэта з дрэва/. Заходняя Эўропа жыве ў цвіце ў гмінах, а не ў ваяводствах.

САКРАТ ЯНОВІЧ

**ПРЭЗЫДЭНЦКІЯ ВЫБАРЫ 1990 ЎВА ЎСХОДНЯЙ
БЕЛАСТОЧЧЫНЕ**
(як галасавалі на Владзімежа Цімашэвіча)

Першыя ў гісторыі пасыляваеннае Польшчы дэмакратычна-усенародныя выбары прэзыдэнта дзяржавы далі ўва Усходній Беласточчыне выразна адметны ў маштабе краіны вынік. У першым туры выбараў /25 лістапада/ у паласе прыгранічных беластоцкіх гмінаў і мястэчак бесканкурэнтным аказаўся кандыдат "дэмакратычнага левага руху" Владзімеж Цімашэвіч. У другім туры /9 снежня/ электарат В. Цімашэвіча на тым самым абшары свае галасы перанёс на контркандыдата Л. Валэнсы - Станіслава /Стана/ Тымінскага. Па ўсёй Польшчы В. Цімашэвіч атрымаў 9.20 % важных галасоў /1514025 пры выбарчай прысутнасці 60.63 %/: у беластоцкім ваяводзтве галасавала на яго 27.18 % выбаршчыкаў /81581 пры выбарчай прысутнасці 61.36 %/: у некаторых этнічна беларускіх гмінах Беласточчыны В. Цімашэвіч дасягнуў 90 % важных галасоў.

Ніжэй прадстаўлены вынікі галасавання на Владзімежа Цімашэвіча ў некаторых гмінах і гарадох Беласточчыны /падаецца лік і працэнт важных галасоў/:

Назва	Галасы	лік	%
(гм. - гміна, г. - горад)			
гм. Чыжы	2022	92.04	
гм. Орля	2830	91.89	
гм. Гайнаўка	2625	88.12	
гм. Дубічы Царкоўныя	1144	86.94	
гм. Кляшчэлі	1691	83.22	
гм. Нараўка	1881	82.61	
гм. Нарва	1934	80.12	
гм. Чаромха	1549	76.13	
гм. Гарадок	2464	75.63	
гм. Бельск	3554	71.70	
гм. Мілейчыцы	1054	68.45	
гм. Нурац Станцыя	1772	67.33	
гм. Белавежа	952	63.76	
гм. Мельнік	885	57.55	
гм. Міхалова	2095	55.68	
г. Гайнаўка	6320	57.18	
г. Бельск	6341	53.44	
гм. і г. Сямяцічы	3025	37.12	
г. Беласток	22211	18.67	
гм. Шудзялава	631	37.04	
гм. Боцькі	1140	35.81	
гм. Крынкі	620	31.54	

гм. Новы Двор	427	30.48
гм. Карыцін	69	5.02
гм. і г. Бранск	313	5.22

У другім туры выбараў кандыдатуру Станіслава Тымінскага падтрымала 29.8 % выбаршчыкаў Беласточчыны /80227 пры выборчай прысутнасці 54.9 %. "Геаграфія" галасоў, аддадзеных на С. Тымінскага, амаль дакладна паўтарыла /у працэктных адносінах/ вынікі В. Цімашэвіча.

Вынікі прэзыдэнцкіх выбараў на Беласточчыне /асабліва ў першым туры/ былі інтэрпрэтаваны салідарніцкім /валэнсаўскім/ коламі як праявы прывязанасці беларусаў да мінулага камуністычнага рэжыму й супраціву палітычна-еканамічным пераўтварэнням у краіне. У адной зь беластоцкіх газэтаў тэрыторыя таго паўтара дзесятка гмінаў, дзе праіграў выбары Леху Валэнсу, была названа "чырвонай плямай". Міталёгія пра "генетычную скільнасць беларусаў да камунізму" не дазваляе ціперашняму палітычнаму эшалёну ў Польшчы цвярозаца ініцыяльна-палітычную ситуацыю на Беласточчыне й паставіць болей адэкватныя дыягназ. Інфармацыйная нататка Міністэрства Замежных Спраў а палітычнай ситуацыі ў польска-беларускіх адносінах на этнічным памежжы на Беласточчыне ўвесень 1990 г. ставіць беларускую нацыянальную меншасць у ролі амаль дывэрсійнае агентуры, кіраванае з-за мяжы /усходняй, вядома-ж/. Нічога дзіўнага, што ў такой псыхалягічнай аўры цвярозага водуму з боку новай вядучай сілы ў Польшчы не прычакаем.

Ёсць некалькі прычынаў такога якраз галасавання беларусаў пад час прэзыдэнцкіх выбараў. Некаторыя зь іх можна цалкавіта рацыяналізаваць, некаторыя - ня зусім.

"Салідарнасць" сярод праваслаўных беларусаў ад самага свайго пачатку выклікала насыцярогу - з увагі на свой супэр-польскі й каталіцкі характар, перад усім. Прыйсьце салідарнікаў да ўлады тую насыцярожанасць яшчэ болей паглыбіла. Стала ясным, што грамадзка-палітычнае жыцьцё ў краіне будзе клерыкалізавацца: у духу каталіцка-польскім, менавіта. Сэнс палітычнага змагання паміж Л. Валэнсам і Т. Мазавецкім, асмелеюся сцьвердзіць, для агулу беларускага электарату заставаўся няясным. Абодва былі з салідарніцкага руху, абодва несылі адказнасць за цяжкое эканамічнае становішча ў краіне.

Узоровень жыцьця ў Польшчы, не сакрэт, значна панізіўся. Абязаныні гаспадарчага "цуду" ня збыліся. Урадавая палітыка ў галіне сельскага гаспадарства пастаўіла ў хлебаробаў і ўесь комплекс сельскагаспадарчага прамысловасці на мяжы банкротства, перад бесперспектыўнасцю. Беларускія гміны, быт якіх усё яшчэ абавіраеца амаль выключна на сельскую гаспадарку, адчулі гэтую зьмену палітыкі /= улады/ надзвычай даткліва. Галасаванне - як вынік супраціву падkopаванню імпартам з Захаду ўласнай дробназемельнай сельскай гаспадаркі.

Цімашэвіч, як праdstаўнік посткамуністычнага "дэмакратычнага" левага руху, па-першае, нейк падсвядома асацыяваўся з пэрыядам папярэднім, калі гаспадар меў гарантаваны збіт свае прадукцыі; па-другое, быў адзіным з шасці кандыдатаў, які не адклікаўся да тых сымбаляў і асацыяцый, што

выклікаюць насыцярогу рэлігійнай і нацыянальнай меншасыці; па-трэцяе, быў на Беласточчыне вядомы з увагі на сваю антажаванасыць у працы соймавай камісіі па нацыянальных і этнічных меншасыцах дый на сваё месца пражывання; па-чацьвёртае, інтэлігентна ўсімі гэтymі козырамі пакарыстаўся ў выбарчай кампаніі.

Па-пятае, урашце, выбарчы штаб В. Цімашэвіча ўмелая пусыці ў людзі плётку аб ягоных нібыта беларускіх каранёх.

Беларусы Беласточчыны не маглі галасаваць на кагосыці іншага.

Праграма В. Цімашэвіча як і праграма С. Тымінскага для беларускага электарату ня мелі істотнага значэння. Людзі галасавалі супроць Валэнсы, супроць "Салідарнасці".

Варта заўважыць, што ў другім туры выбараў супроць Валэнсы галасавалі й літоўцы й украінцы. Варта заўважыць, што кандыдатуру С. Тымінскага падтрымала звыш 3.5 мільёна выбаршчыкаў.

Узважыўши ўсё гэта цвяроза, бадай ці можна зрабіць выснову, быццам беларусы ў прэзыдэнцкіх выбарах выказалі волю рэстаўрацыі камуністычнага рэжыму ў Польшчы.

Зразумела, што сваім удзельніцтвам у прэзыдэнцкіх выбарах В. Цімашэвіч набыў сабе вялікі палітычны капітал сярод беларусаў на Беласточчыне. У сёлетніх парлямэнтарных выбарах ён менавіта будзе галоўным праціўнікам маладога беларускага палітычнага руху, які асьпіруе займець сваіх аўтэнтычных прадстаўнікоў у парлямэнты, а ня толькі аказыянальных адвакатаў. Яны, адвакаты, нясумненна патрэбны, але яны нас не ўратуюць.

Л. БАГАНЕЦ

ХРОНІКА БЕЛАРУСКАГА ПАЛІТЫЧНАГА РУХУ (сакавік 1990 - ліпень 1991)

1990

18 сакавіка

Заснавалася Тэрытарыяльная Рада БДА ў Гарадку. На ўстаноўчым сходзе ў Гарадоцкім доме культуры імя К. Каліноўскага прысутнічалі 63 асобы з самога Гарадка і гміны. Управа Рады была выбрана ў наступным складзе: Лявон Тарасэвіч (старшыня), Мікалай Адамік (намеснік старшыні), Раман Шарамета (сакратар), Уладзімір Лукша, Яўген Пятэльскі, Ніна Супрановіч, Юрка Тарасэвіч, Вячаслаў Чэмель.

7 красавіка

У Гайнаўцы адначасова з узьнікненнем Беларускага Выбарчага Камітэту сфармавалася Тэрытарыяльная Рада БДА. Управа Рады была выбрана ў складзе: Людміла Кісьляк (старшыня), Ян Амельянюк, Мікалай Антыпюк, Мікалай Байко, Уладзімір Балтрамюк, Мікалай Бушко, Мікалай Галёнка, Пятро Гвай, Пятро Скецка.

20 мая

У Гайнаўцы ѹ Бельску праводзіліся народныя фэстыны ѹ падтрымку кандыдатаў ад беларускіх выбарчых камітэтаў на выбарах у гарадзкія ворганы самакіравання.

27 мая

Камунальныя выбары ѹ Польшчы. На Беласточчыне інсypіраваныя БДА беларускія выбарчыя камітэты паставілі 140 кандыдатаў - прайшлі 92 (67 %).

3 чэрвеня

Пасяджэнніе Галоўнае Рады БДА, прысьвеченнае палітычнай ацэнцы камунальных выбараў. У пасяджэнні ўдзельнічалі Мікола Ткачоў і Юры Хадыка - намеснікі старшыні БНФ „Адраджэнніне”.

ліпень - жнівень

Дзеячы БДА займаліся арганізаваннем побыту на Беласточчыне дзяцей з чарнобыльскай зонам, групы якіх высылаў на адпачынак камітэт „Дзеці Чарнобыля” пры БНФ. БДА было таксама інсypіратарам уз्�вінкненія польскага камітэту „Дзеці Чарнобыля” ѹ Беластоку (старшыня - сэнатар А. Каліцінскі, адзін з упаўнаважаных кіраўнікоў - каардынатор БДА Віктар Стакхвюк). У арганізаванні дапамогі пацярпелым дзеткам зь Беларусі дайшло да сыцілага спурцоўніцтва актыўістаў БДА з праваслаўным царкоўным асяроддзем.

16 ліпеня

У сувязі зі злачынным спаленнем царквы на Святой Гары Грабарцы (13 ліпеня 1990) кіраўніцтва БДА прыняло наступную заяву:

Беларускае Дэмакратычнае Аб'яднаньне выказвае сваю трыўогу ѹ сувязі з пажарамі цэркви, якія началіся ѹ вясёлідзясятых гадох. Звязанае ўвага то, што зьнішчжаючы асабліва каштоўныя гістарычныя і славіныя сёньняны. Нядайная трагедыя на Святой Гары Грабарцы зьявілася апагеем злачынства супроты Праваслаўя ѹ Беларускага Народу Польскай Рэчыпаспалітай.

Зьнішчэнне такої колькасці цэрквеў за парадаўнічаю кароткі час паказвае на сывядомую дзейнасць, накіраваную супроты культуры ѹ духа беларусаў Беластоцкага Краю. Гэта таксама забівае клін у беларуска-польскіх сужыцьцёў ѹ дзяржаве.

Беларускае Дэмакратычнае Аб'яднанье катэгічна патрабуе самага энэргічнага съледчага разбору на толькі ѹ справе пагібелі Грабарскай Святыні, але ѹ аднаўленнія следзтва ја ўсіх ініх выпадках, якія яничэ не падпадаюць пад пракурорскі закон аб даўнасці. Ни верым дагэтульшнім тлумачэныям прычынау няічасцяў.

Ад імя Галоўнае Рады ѹ Краёвае Управы БДА

Алег Латышонак

Ян Максімюк

Віктар Стакхвюк

Сакрат Яновіч

23 ліпеня

Рэарганізацыя дзяржаваў адміністраційнай (утварэнніе прамежных між гмінамі ѹ ваяводзтвамі адміністрацыйных адзінак - раёну) на Беласточчыне праводзілася новай салідарніцкай уладай „паціху”: усе кансультатыўныя наконт кіраўнікоў бельскага ѹ гайнаўскага раёнаў амбіналі беларускае палітычна-грамадзкое асяроддзьдзе. БДА звязрнула ўвагу беластоцкаму ваяводу на гэтую справу ѹ наступным лісце:

Спадар Марыян Гала

Беластоцкі Ваявода

Беларускае Дэмакратычнае Аб'яднанье як палітычнае сіла, якая прафесійнае

паўнапраўных грамадзян Польскай Рэчыпаспалітай, выказвае пратэст супроць аблінання інтарэсаў беларускага насельніцтва ў фармаванні дзяржаўнай адміністрацыйнай улады.

На прайгру 45 гадоў камуністычнай сістэмы ў Польшчы беларускае насельніцтва было вынішчанае ў сфры культуры, гаспадаркі й палітыкі. На кіраўнічых пасадах былі стаўлены тылы, хто вернападдана службам тагачаснай уладзе ўзяліла глушы ўспялкі праявы беларускасці. Мінтулагоднія пасълячэрвенскія палітычныя перамены ў Польшчы, а таксама ўсе Усходнія Эўропе, далі ўсім грамадзянам магчымасць поўнага карыстальніння з Універсальнай Декларацыі Правоў Чалавека, ратыфікаванай цывілізацыйнымі народамі. З надзеяй мы ўключыліся ў пльныя перамену ў краіне, спадзяючыся на нафмалізацыю грамадзікіх узаемадносін у нашым польска-беларускім рэгіёне.

У сувязі з гэтым мы лічым, што прадбачанае адміністрацыйнай рэформай ствараныя раённаў павінна ўзяць пад увагу нацыянальную спецыфічнасць беластоцкага ваяводства. Заплянаваныя раёны з сядзібамі ў Гайнавіці й Бельскім Падляскім, якія ахопліваюць гміны зь перавагай беларускага насельніцтва, павінны быць кіраваныя васабамі, якія атрымаюць рэкамэндацыю грамадзіка-палітычнага беларускага асяродзьдзя.

*Сакрат Яновіч
(старшина Галоўнае Рады БДА)
Віктар Стаканок
(каардынатаў Краёвае Управы БДА)*

31 ліпеня

Беларускі асяродзьдзе рэкамэндавала на пасаду кіраўніка гайнавіцкага раёну Аляксей Семянюка. Ваяводзкі Соймік прадстаўнікоў тэрытарыяльнага самакіравання „салідарніцкай большасці“ гэтася кандыдатуры не падтрымала (на пасяджэнні 27 ліпеня 1990 г.). БДА скіравала пратэст у сувязі з гэтым на адрес старшыні Ваяводзкага Сойміку:

*Старшина
Ваяводзкага Сойміку ў Беластоку
праф. Эмануэль Трэмбачоўскі*

У сувязі з намінацыяй на кіраўнічыя пасады ў дзяржаўнай адміністрацыі гайнавіцкага ў бельскага раёнаў, Беларуское Дэмакратычнае Аб'яднаньне выказвае рашучасе няпрынічыце іх.

Аб'яднанье цалкам пацвярджае сваю пазыцыю ў гэтай справе, занятую ў лісце Беластоцкаму Ваяводу 23 ліпеня г.г. Паўторнае пратэстуе супроць іенаравання палітычных інтарэсаў беларускага насельніцтва ў рэзіёне ў прайсе фармавання пэрсанальных структур аў новых тэрытарыяльных дзяржаўных уладаў. Нязменна зтварае пазыцыю, каб спомненымі раёнамі, якія ахопліваюць гміны зь пераважным або ў выключна беларускім насельніцтвам, - што знайшло сваё адлюстраваньне ў апошніх камунікацыйных выбараў, - адміністрацыйна кіравалі, прынамсі з істотным голосам, асобы, рэкамэндаваныя нашым Аб'яднаннем як арганізатарам выбараў і прадстаўнічымі ворганамі гэтых асяродзьдзяў. Патрэбна гэтае вярхоўным інтарэсам. Дзяржавы, якая служыць Грамадзянам.

*Сакрат Яновіч
(старшина Галоўнае Рады БДА)
Віктар Стаканок
(каардынатаў Краёвае Управы БДА)*

5 жніўня

Дэкларацыю аб сувэрэнітэце БССР БДА прывітала наступнай заявай:

Беларускае Дэмакратычнае Аб'яднанне ў Польскай Рэспублікі атрымае дэкларацыю аб сувэрэнітэце Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі ад 27 ліпеня як акт міжнароднай важнасці, які дае пачатак рэальнаму адраджэнню Беларускага Народу ў яго Дзяржавы.

Ідеалы Беларускай Народнай Рэспублікі 1918 году ўзысцілі спрачу Беларусі, якую стала ўжо немагчыма існараваць. І хоць трагічна склаўся беларускі лёс ад тая векапомнай даты, кінутыя тады зерні свабоды ў незалежнасці не пропалі марна. Даадуць яны плён.

*Bіктар Стакхеюк
(каардынатар Краёвае Упраўлы БДА)
Сакрат Яновіч
(старшыня Галоўнае Рады БДА)*

31 жніўня

Старшыня Галоўнае Рады БДА Сакрат Яновіч, запачаткоўваючы рэалізацыю праграмнай пастановы Устаноўчага Кангрэсу БДА, выступіў у Міністэрства Культуры ў Мастацтва з канцепцыяй утварэння Цэнтра Беларускае Культуры ў Польшчы як установы, якая служыла-б запатрабаваныям усіх беларускіх арганізацый і асяроддзяў:

*To Panu Minister
Kultury i Sztuki
Rzeczypospolitej Polskiej*

Białoruskie Zjednoczenie Demokratyczne w Polsce niniejszym postuluje powotanie do życia Centrum Kultury Białoruskiej w Rzeczypospolitej Polskiej. Według naszego przekonania, istotą tej nowej placówki byłaby nie tylko służebna rola wobec potrzeb stricte narodowościowych, lecz także szersza - promowanie kultury Narodu Białoruskiego Rzeczypospolitej Polskiej jako specyficznej części etosu wszechbiałoruskiego, będącej komponentem Państwa Polskiego i wpływającej w jakiejś mierze na sytuację psycho-kulturową Białorusinów w ogóle, w ZSRR i na emigracji. Żywoność białoruskojęzycznego fragmentu Polski dotychczas łamszoną, nie głównie z powodów wewnętrzopolitycznych, które nie mogły być znaczące chociażby ze względu na rzeczywistą skalę zjawisk białoruskiego w naszym kraju, lecz właśnie z pozycji racji stanu poprzednich rządów, zależnych wprost od Kremla (zawsze wyczulonego na irredenty narodów nierojsyjskich).

Ponieważ podstawą kultury jest książka, przyszele Centrum prowadziłoby dom wydawniczy, w zakres którego wchodziłoby również czasopiśmiennictwo, a nawet komercjalne usługi poligraficzne. Kultura nie może istnieć (nie mówiąc już o jej rozwoju) bez refleksji i myśli badawczej. Zatem, uważamy za konieczne utworzenie w strukturze Centrum samodzielnego pionu naukowego, poszerzonego jednocześnie o sferę działalności dydaktycznej. Na tym odcinku - Centrumściśle współpracowałoby z niektórymi ośrodkami akademickimi, w tym i zagranicznymi.

Natomiast trzeci segment projektowanego Centrum posiadałby raczej banalny wymiar dużego, wielofunkcyjnego domu kultury. Jednakowoż i w tym konkretnym wypadku zarysowałaby się pewna specyfika, polegająca na akcentowaniu usług merytorycznych świadczonych organizacjom i ugrupowaniom nadw wszystko białoruskim, zgłaszającym swoje potrzeby w przedmiocie prowadzonej przez nie działalności kulturalno-oświatowej. Nie tylko, zresztą. Ponadto - Centrum winno mieć szanse realizowania wielkich przedsięwzięć typu imprez ludycznych (festiwale itp.).

кірэй, якіе ўзнагаюць за паднесенне ініцыятывы або іншых дзеянняў, якія падтрымліваюць або падтрымалі арганізацыю. Аднак усе гэта не зменяе таго, што арганізацыя ёсць асноўныя ўдзельнікі ў супрацоўніцтве з усімі суб'ектамі, якія ўдзельнічаюць у паднесенні ініцыятывы.

Цэнтр Культуры Беларускай чачельбы — арганізацыя, якая падтрымліваецца ўрадом Беларусі. Падобная структура ёсць асноўным арганізацыйным форматам, якім арганізацыі ўдзельнічаюць у паднесенні ініцыятывы. Аднак усе гэта не зменяе таго, што арганізацыя ёсць асноўныя ўдзельнікі ў супрацоўніцтве з усімі суб'ектамі, якія ўдзельнічаюць у паднесенні ініцыятывы.

Пасля паднесення ініцыятывы, якую арганізацыя паднесла, ёсць асноўныя ўдзельнікі ў супрацоўніцтве з усімі суб'ектамі, якія ўдзельнічаюць у паднесенні ініцыятывы.

Z poważaniem

Sokrat Janowicz

Прzewodniczący Białoruskiego

Zjednoczenia Demokratycznego w Polsce

8 верасня

У Нарве, па ініцыятыве войта гміны спадара Яна Тапалянскага, адбылася сутэрна прадстаўнікоў гміннага самакіравання (войтаў і радных) зь сямі гмінаў Усходній Беласточчыны: Белавежы, Бельска, Гарадка, Мілейчыц, Нараўкі, Нарвы і Чыжоў. Абмяркоўвалася гаспадарчая сітуацыя Усходніх Беласточчыны. Присутныя на сутэрні прадстаўнікі БДА (Сакрат Яновіч, Віктар Стахвюк, Яўген Мірановіч, Пятро Юшчук і Ян Максімюк) выступілі з канцэпцыяй аб'яднання вышэй успомненага арэалу ў гмінны саюз (Злучнасць Гмінаў) як адну гаспадарчую адзінку. Прадстаўнікі гмінаў склалі наступную інтенцыянальную дэкларацыю:

Мы, ніжэй падпісаныя прадстаўнікі гмінаў у васабах:

1. Тапалянскі Ян
2. Семянюк Васіль
3. Бартнічук Мікалай
4. Баенскі Мікалай
5. Паплаўскі Віктар
6. Паплаўскі Яўген
7. Навіцкі Ян
8. Павільч Мікалай
9. Мышико Вячаслав
10. Кучынскі Сыцяпан
11. Мацкеўіч Рыгор
12. Алянчук Марыя

дэкларуем волю стварэння міжгміннага саюзу з мэтаю рэалізацыі заданыні, якія тычыцца непадзельнай маёмасці, і весьці публічна карысную дзеяньнісць, якая перасягае магчымасці аднае гміны, а таксама займацца гаспадарчымі справамі згодна з грамадзкімі патрабаванімі.

Адначасова даем згоду войту гміны Нарва каардынаваць дзеяньні, звязаныя са стварэннем і реєстрацыяй камунальнага саюзу.

15 верасня

У сувязі з працай, якую Сойм Польскай Рэчыпаспалітай пачаў над новай выбарчай ардынацыяй, БДА накіравала Маршалку Сойму праф. Мікалаю Казакевічу наступны ліст:

SEJM RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Wysoka Izbo -

Białoruskie Zjednoczenie Demokratyczne po raz kolejny apeluje o umieszczenie stosownego zapisu w Ordynacji Wyborczej do przyszłego Parlamentu Rzeczypospolitej, mocą którego mniejszości narodowe otrzymyby szansę posiadania w nim autentycznej deputacji.

Dochodzące prawo wyborcze przekreśla taką możliwość. Wyniki ubiegłorocznych wyborów parlamentarnych w naszym regionie są tego jaskrawym dowodem. Kandydaci białoruscy do Sejmu i Senatu uzyskali w szeregu obwodach na areale etnicznie niepolskim wielokrotną przewagę nad swymi kontrkandydatami. Jednakże nie dało im to zwycięstwa, będąc potraktowani na arytmetycznej równej z innymi. Stąd oczywisty wniosek, iż mniejszość nie może osiągnąć równouprawnienia wobec większości polskiej bez zastosowania określonych preferencji, niwelujących naturalną przyczepkę sytuacji nierównorzędności.

Ten nasz postulat mylony jest z pojęciem przywileju. Jest to nieporozumienie semantyczne, co ostatnio znalazło swój dobitny wyraz w obsadzaniu stanowisk kierowniczych w Rejonowych Urzędach Administracji Rządowej właśnie na Białostocczyźnie. Wychodząc z założenia, iż terytoria zdominowane przez ethos białoruski winny być zarządzane z widocznym udziałem osób z jego środowiska, poczyniliśmy odnośnie propozycje personalne. Jak było do przewidzenia, nasze stanowisko w tej sprawie nie znalazło liczącego się poparcia w Sejmiku Samorządowym Województwa Białostockiego. Skomentowano je ponadto jako próbę preferowania jednych grup obywatelei kosztem drugich, zupełnie nie przestrzegając, że akurat, dokładnie, tak się stało, zwłaszcza w stosunku do rejonów hajnowskiego i bielsko-podlaskiego, gdzie żywiół polski nie stanowi nawet względnej przewagi. Natomiast w skali całego województwa, jak i w składzie samego Sejmiku Białorusini - rzecz jasna - są ewidentną mniejszością.

Korzystając z niektórych wzorców zachodnioeuropejskich w tym zakresie, jesteśmy zdania, iż Ordynacja Wyborcza powinna zawierać skromny nadlimit foteli w Sejmie i Senacie dla przedstawicieli znaczących mniejszości narodowych, żyjących w diasporze. Miejsca te zostałyby - ewentualnie tylko - obsadzone przez kandydatów pokonujących z najlepszymi rezultatami ustalony próg, np. dwóch i pół procenta głosów wyborców w danym okręgu. W przypadku zaś mniejszości zasiadających od wieków na odrębnym areale etnicznym, ów próg rzeczniej byłoby zastąpić tworzeniem geograficznie i administracyjnie adekwatnych okręgów wyborczych.

Naród Białoruski Rzeczypospolitej Polskiej nie może być pozbawiony własnego głosu na najwyższym forum Państwa, które w istotnym stopniu współtworzy.

*Przewodniczący Rady Głównej
Białoruskiego Zjednoczenia Demokratycznego
SOKRAT JANOWICZ
Koordynator Zarządu Krajowego
Białoruskiego Zjednoczenia Demokratycznego
WIKTOR STACHWIUK*

23 верасня

Пасяджэнне Галоўнае Рады БДА. Абміркоўваліся праблемы эканамічнага супрацоўніцтва Беласточчыны зь Беларускай Рэспублікай і зь беларускімі зміграцыйнымі прадпрымальнікамі. Была выказана поўная падтрымка ініцыятыве стварэння Злучнасці Гмінаў Усходнія Беласточчыны „Нарва”.

30 верасня

У Бельску стварылася Тэрытарыяльная Рада БДА. У склад Управы Рады ўвайшлі: Славамір Іванюк (старшыня), Яўген Вапа, Васіль Ляшчынскі, Янка Мордань, Андрэй Сыцепанюк.

5 - 7 каstryчніка

У Белавежы адбыўся арганізаваны БДА беларускі сымпозіум, прысьвечаны палітычным аспектам будучыні Беларусі ѹ ролі беларускіх асяродкаў на Беласточчыне ѹ зміграцыі ѹ агульнасаныянальнім адраджэнні. У сымпозіуме прынялі ўдзел прадстаўнікі БНФ „Адраджэнне” ѹ беларускай зміграцыі на Захадзе (ЗША, Англія, Францыя). З дакладамі выступілі: Зянон Пазняк, Вінцук Вячорка ѹ Юры Хадыка (БНФ), Янка Запруднік (эміграцыя), Юрка Туронак, Сакрат Яновіч і Яўген Мірановіч (БДА).

16 каstryчніка

У сувязі з непадпісанынем супольнай польска-беларускай дэкларацыі ѹ Менску 15 каstryчніка ѹ намёкамі беластоцкае прэзы на „дыўэрсійную ролю” беластоцкіх беларускіх асяродкаў у гэтым, кіраўніцтва БДА было вымушана падаць наступную заяву ѹ прэзы:

У сувязі з нездадавальняющимі вынікамі місіі міністэрства ўнутраных спраў Рэспублікі Польшча ѹ Менску, кіраўніцтва Беларускага Дэмакратычнага Аб'яднання ѹ Польшчы і звязанымі з эй зদзіўленнем адзначае тон прэзы, асабліва камэнтары ѹ „Кур'еры Поранним”.

Нароўні з усімі грамадзянамі краіны мы чакалі памыслных вынікаў гэтага выплямітальнага місіі. Надзею на будучынню дае двухбаковае запэўненне наконт працягвання перамовы, ажно да падпісання адпаведнага міждзяржаўнага трактату.

Кіраўніцтва БДА

4 лістапада

Пасяджэнне Галоўнае Рады БДА. Была прынята пастанова адносна юрыдычнай рэгістрацыі БДА.

9 снежня

Пасяджэнне Галоўнае Рады БДА. Принята пастанова аб выступе дзяacho БДА зь ініцыятывай утварэння Рады Беларускіх Арганізацыяў.

1991**20 студзеня**

Пасяджэнне Галоўнае Рады БДА. Приняты тактыка адносна стварэння Рады Беларускіх Арганізацыяў (таго-ж самага дня адбыўся форум беларускіх арганізацыяў і асяродзьдзяў) і тэкст заявы адносна нататкі Міністэрства Замежных Спраў, раскрытай перад публічнай апініяй паслом В. Цімашэвічам:

Зь неспакоем устрынгай мы зъмест выяўленай паслом В. Цімашэвічам інфармацыйнай нататкі аб палітычнай ситуацыі ѹ польска-беларускіх дачыненіях на этнічным памежжу на Беласточчыне ўлетку 1990 г., складзенай прадстаўнікамі Міністэрства Замежных Спраў. Гэты дакумент, намерана засакрэчаны ѹ скіраваны да ведама неяўлікай групы васоў, што ўзначальваюць цэнтральныя дэяржавныя ворганы ѹ установы, прадстаўляе вобраз сітуацыі ѹ польска-беларускіх стасункаў на Беласточчыне

надзвычай аднабакова ѹ у сваім выгуку съведцыць пра тое, што чаканая беларусамі дэмакратызация жыцьця ў краіне ды ачышэнні тых стасункаў ад напластаваных гадамі прадузятысьці ѹ недаверу не зляўляюца мэтай цяперашняга эшалёну ўлады. Аўтары успомненага дакуманту недувхэнсоўна намякаюць, што беларусы Беласточчыны зъюльяюць чужым целам у польскім дзяржаўным арганізме, больш таго, яны даюць зразумець, што беларусы - эта інструмент палітыкі чужой дзяржавы ѹ - у выніку - пагроза дзяржаўным польскім інтарэсам.

Палітыка грамадзкага адчуждання людзей іншай нацыянальнасці ѹ іншага верафызнаныня ў польскай дзяржаве беларусам вядомая аж занадта з балючага гісторычнага дас্যедчанняня. Горыч выклікае сітуацыя, калі новыя сілы юва ўладах Рэчыпаспалітай што раз часцей і больш ахвотна спынляюцца на няяўнай ў гісторыі краіны традыцыі неталерантнасці, традыцыі, якія прадстаўляюць беларуса як патэнцыяльнага й рэальнага ворага польскай дзяржавы. Горыч выклікае таксама факт, калі з дэмакратычна воказанай волі беларускай грамадзкасці ѹ прэзыдэнцкіх выбарах беларусам робіцца палітычны закнд у неляяўнайсці дзяржаве ѹ у іхняй палітычнай інстэлесці. У выніве, якак датычыць умішання апарату ўлады ѹ ствараньне беларускіх палітыкі, на поўны голас гучыць тон палітычнага аўтарытарызму дзяржавы ѹ адносінах да сваіх грамадзян, такі харафетэрны нядайна мінукым гадом.

Беларускае Дэмакратычнае Аб'яднаныне лічыць, што дэмакратызация жыцьця ў краіне неадкладна патрабуе нармальных польска-беларускіх дачыненіяў у духу ўшанавання ѹ поўнага зразуменія палітычных, гаспадарчых і культурных памкненійг тае часткі Беларускага Народу, якая пражывае ѹ межах Рэчыпаспалітай. Згаданы дакумант МЭС, які назначае дзяржаве ролю візка ѹ апрычніка беларускай грамадзкасці, гэтай нафмалізацыі ніяк не служыць.

Ян Максімюк

Прэсавы прадстаўнік БДА

1 лютага

Сустрэча кіраўніцтва БДА з прадстаўніком амбасады Вялікабрытаніі ѹ Польшчы Л. Бродам.

10 лютага

Гадавая канфэрэнцыя БДА ѹ Беластоку.

15 лютага

Беларускае Дэмакратычнае Аб'яднаныне зарэгістраванае ѹ Ваяводзкім Судзе ѹ Варшаве як палітычная партыя.

3 сакавіка

Пасяджэныне Галоўнае Рады БДА. Прынята пастанова аб падключэнні дзеячу БДА да арганізованыя Рады Нацыянальных Меншасцяў у Польшчы.

13 сакавіка

Пасяджэныне Галоўнае Рады БДА. Абмяркоўвалася справа ўдзелу БДА ѹ будучых парламентарных выбарах. Прынята заява на 70 ўгодкі Рыскага трактату:

70 гадоў таму ѹ Рызе між урадамі бальшавіцкай Рэспублікай і дзяржавай Польшчай быў падпісаны пакт аб размежаванні зонаў уплыву. Гэты пакт вырашыў аб спыненні дзяржаваўстваральных працэсаў беларускага і украінскага народаў і адмоўна падтрымаваў на супіннасць міжнацыянальных адносін у гэтай частцы Эўропы. Недахоп сумленнай гісторычнай і палітычнай ацэнкі гэтага пакту некарысна адбіваецца на нафмалізацыі судносінаў між Польшчай і яе найбліжэйшымі суседзямі на ўсходзе.

12 красавіка

Першое пасяджэнне Рады Беларускіх Арганізацыяў. Старшынёю Рады выбраны юрыст Пятро Юшчук, дзеяч БДА.

21 красавіка

Тэрытарыяльная Рада БДА ў Бельску наладзіла сустрэчу дзеячоў БДА з былым прэм'ер-міністрам ураду Рэчыпспалітай і лідэрам Дэмакратычнай Уніі Тадэушам Мазавецкім.

28 красавіка

Пасяджэнне Тэрытарыяльнай Рады БДА ў Гарадку. Дымісію склаў старшыня Рады Л. Тарасевіч, новым паўнамоцным стаў Раман Шарамета.

14 мая

Дзеячы БДА сустрэліся ў Беластоку з Л. Мажэўскім і Ю. Бажышкоўскім, упаўнаважанымі Радай Міністраў дзеля падрыхтоўкі праекту рэгіяналізацыі краіны. Абмяркоўваліся прапановы БДА наконт асобнага рэгіёну Падляшша.

15 мая

Пасяджэнне Галоўнае Рады БДА. У сувязі з намеранай лякалізацыяй Цэнтра Беларускай Культуры ў Гайнаўцы й Кансулюту БССР у Беластоку БДА прыняла заявы:

1. Беларускае Дэмакратычнае Аб'яднаньне выступіла ў Міністэрства Культуры Польшчы з праектам арганізацыі ў Беластоку ўрадавага Цэнтра Беларускай Культуры. Ідэя афіцыйна ўжо прынята, але з прыкрым зьдзіўленнем даведваецца, што гэты Цэнтр будзе лякалізаваны ў Гайнаўцы. Ня можам разумець гэта іначай, як спрабу маргіналізацыі функцыянальнае значынне будучай установы, разъмішчаючы яе на ўскрай камунікацыйнай сеткі тэрыторіі з беларускім насельніцтвам.

Нязменна лічым, што месца Цэнтра Беларускай Культуры менавіта ў Беластоку, у якім знаходзіцца таксама адпаведны інтэлектуальны патэнцыял.

2. У сувязі са звесткамі аб намераным утварэнні ў Беластоку Кансулюту Беларускай ССР пацвярджаєм сваю пазыцыю нязгоды на гэты дыпламатычны акт, які ў сувязе з міжнароднага права будзе пярэчыць палітычным пэрспэктыўам беларускага насељніцтва на Беласточчыне.

Адначасна съвярджаєм, што беларуская консульская пляцоўка ў Польшчы павінна, на нашу думку, адчыніць у Беластоку Гаспадарчую Mісію дзеля развоюцца гандлю ѹ широкага эканамічнага супрацоўніцтва рэгіёну з Беларускай Рэспублікай. Лічым, што разам з Гаспадарчай Mісіяй магла-б дзейнічаць консульская дэлегатура для апэратыўнай аблізу білateralных патрабаў.

21 чэрвеня

Пасяджэнне Рады Беларускіх Арганізацыяў. Принята настанова аб утварэнні Цэнтра Беларускай Культуры ў Беластоку.

23 чэрвеня

У сувязі з восенскімі парламэнтарнымі выбарамі, у Беластоку ўзнік, інспіраваны БДА, Беларускі Выбарчы Камітэт. Старшыня Камітэту - Пятро Юшчук. Паўнамоцны - Юрка Раманюк, Мікола Ваўранюк, Юрка Каліна.

30 чэрвеня

Першое пасяджэнне Рады Нацыянальных Меншасцяў у Польшчы згуртавала прадстаўнікоў пяці меншасцяў: беларусаў, жыдоў, караімаў, лэмкаў і немцаў. Старшынёю Рады стаў доктар фізичных навук з Варшавы Мікалай Алексюк, дзеяч БДА.

10 ліпеня

Сустрэча кіраўніцтва БДА з прадстаўнікамі амэрыканскага амбасады ў

Польшчы Дж. Браш і М. Бомбэргерам.

25 ліпеня

Перамовы дэлегацыі БДА (Сакрат Яновіч, Валяныцін Сельвяскю, Міраслаў Цялушэцкі) з прадстаўнікамі Беларускай Сацыял-Дэмакратычнай Грамады ў Менску.

На перамовах у міністэрствах сельскае гаспадаркі й збожжавых прадуктаў былі падпісаны пагадненіні аб продажы збожжа з Беласточчыны ў Беларусь.

Апрацаваў
ЯН МАКСІМЮК

БЕЛАРУСКАЕ ДЭМАКРАТЫЧНАЕ АБ'ЯДНАНЬНЕ (некалькі заўваг наконт назывы партыі)

1. Аб'яднаньне.

БДА зьяўляеца палітычнай партыяй. То, што адрознівае партыю ад усялякага роду іншых арганізацыяў і што, у прынцыпе, можа паслужыць у якасці дэфініцыі гэткае формы арганізаванай актыўнасьці, заключаеца ў імкненіні палітычнае партыі да змагання за ўдзел сваіх членаў (прадстаўнікоў) у публічным жыцці на тых мясцох, якіх ў дадзенай палітычнай систэме запаўняюцца шляхам выбараў. У гэтым духу істота „партыйнасці” фармулоесца ў сучаснымпольскім заканадаўстве, канкрэтна кажучы, у законе аб рэгістрацыі палітычных партыяў. Значыць, вышэй упамянутае імкненне мусіць быць выразна выказана ў асноўных арганізацыйных дакументах (статуте альбо праграме) партыі як варунак фармальнага ўсеўнання. Што тычыцца БДА, дык адпаведнае гэтай вымозе сформуляванні знаходзіцца ў Праграме (дзе гаворыцца аб „забясьпечанні ўдзелу беларусаў ува ўсіх ворганах самакіравання ў парламэнце”) і ў Статуте (дзе запісана, што „*Аб'яднанне* реалізуе сваю палітыку праз дзейнасць сваіх членаў у прадстаўнічых ворганах і ў ворганах самакіравання, прафесійных саюзах, грамадскіх арганізацыях”). У сувязі з гэтым трэба таксама выразна адзначыць, што згуртаваныне людзей, якое ставіць сабе мэту адно абароны альбо прамоцыі некіх сацыяльных, эканамічных, ці ідэялягічных інтарэсаў, ні ў сувязі з законом, ні ў сувязі з паліталаўгіі, партыяй не зьяўляеца. Хучэй за ёсё ў такім выпадку маєм дачыненне з так званай „группай інтарэсу”.

Я ня лічу гэтых зусім элемэнтарных заўваг наконт істоты „партыйнасці” лішнімі, таму што ў нашым асяродзьдзі мы ўсё яшчэ сутыкаемся з дужа скажонкімі ўяўленнямі пра партыю, яе прызначэнне, мэты ймагчымасці ў сённяшніх грамадзка-палітычных абставінах. Уяўленыні тия склаліся на працягу амаль паўвеку існаваннія камуністычнай партыінай мадэлі, таталітарнай у сваіх характарты, у такой палітычнай систэме, дзе панавала адна ідэялаўгія й дзе розныцы паміж уладамі заканадаўчай (парламэнт), выкананчай (уряд і ягоная адміністрацыя), судовай (пракуратура й суды) і палітычнай (палітычнае бюро й цэнтральны камітэт марксісцка-ленінскай партыі) былі, на самай справе, фікцыяны. Партыя (ПАРП) бачылася як усемагутны дыспазытар дзяржаўнай систэмы, якому падлягае разъмеркаваныне й міністраў на іхнія пасады, і цвікоў на вясковыя крамы. Расклад партыі гэтага тыпу - гэта адначасова й расклад палітычнай систэмы, створанай ёю й дзеля яе. Усе

систэмы ўлады, паводле аднаго крылатага выказваньня, маюць схільнасць да загніваньня, а таталітарная систэма - загнівае татальна.

Ініцыятары беларускай партыі ў Польшчы апынуліся перад праблемай стварэння такої структуры, якая была-б у змозе эфектыўна выконваць сваю палітычную ролю на даволі абмежаванай тэрыторыі й сярод даволі абмежаванага электарату (нацыянальна-меншаснага) ды пры тым заставацца палітычнай арганізацыяй наскрэзь сучаснага харктуру, прыстасаванай да дзеяньня ў варунках парламэнтарнае (шматпартыйнае) дэмакратыі, як самай пажаданай систэмы кіраваньня дзяржавай.

Ініцыятыўная група не запрапанавала нейкае акрэсленое ідэялётгі для беларускай партыі; у варунках татальнага краху марксісцка-ленінскае дактрыны й дэвалюацый ўсялякага вэрбальнага канцептуалізму справа ідэялётгі была намерана адсунута на задні плян, а то й зусім выпушчана з-пад увагі. Што больш, пераважала перакананьне аб магчымасці ўтворыння партыі, так бы мовіць, „ідэялігічна некагерэнтнай”, унутранай повяззяй якой сталіся-б праграма й „географічна-нацыянальная сітуацыя” ейных патэнцыяльных членau (удзельнікаў).

Згодна з вышэй сказанным, БДА - гэта аў'яднаныне вакол Праграмы. Рэальна глянўшы на справу, Праграма БДА галоўным чынам звязвтаецца да гаспадара-хлебарода, маламястечковага рамесніка й прадпрымальніка-бізнесмэна (што тычыцца ейнага эканамічнага аспекту), у культурна-асветніцкім аспекте выканавчую базу „бачыць” у яго надта тоўстай праслойцы сывядомай беларускай інтэлігенцыі мястэчкова-гарадзкога паходжаньня (месцапражываньня). Па-за ўвагай Праграмы як бы застаюцца работнікі індустрыі й „сярэдняя кляса” - абедзіве группы гарадзкія, нацыянальная сывядомасць у якіх ці то запыпілася на стадыі этнічнасці („рускасць” у сэнсе паходжання й веравызнаньня), ці то пераходзіць трансфармациёю (станаўленыне „праваслаўнага паляка”).

У „традыцыйным” сэнсе, БДА ня мае выразна вызначанага статусу членства. У Статуте гаворыцца аб „заяве волі” як аб правамоцнай дэкларацыі прыналежнасці да Аў'яднання: гэтая заява можа быць выканана ў адвольнай форме. Няма таксама „традыцыйных” членскіх білетаў і складчын. Абсалютна мінімалізаваная вэртыкальная структура Аў'яднання: „зьеверху” Галоўная Рада, выбіраная Кангрэсам і далей у камплектуювана паўнамоцнымі ад „нізовых зьвенаў”, „зянізу” - Тэрытарыяльныя Рады. Тэрытарыяльныя Рады надзелены даволі шырокай праграмна-арганізацыйнай свабодай. З „традыцыйнага рэпертуару партыйнасці” засталіся дэльце вымогі: а) член БДА ня можа знаходзіцца ў іншай партыі; б) у выбарчых кампаніях усіх членau БДА абавязвае адна палітычная стратэгія.

Гэткім чынам, БДА зьяўляеца хучэй за ўсё аў'яднаньнем на аснове ўнутранай, маральна-этычнай, дысцыпліны, чымсьці на якой-кольвочы іншай.

2. Дэмакратычнае.

Назоў „дэмакратыя” ўжываеца настолькі часта й у гэтак разнародных спалучэннях, што патрэбны наогул даволі прасторныя тлумачэнні, каб зафікаваць, што ў канкрэтным выпадку мaeцца на ўвазе. Хопіць адно ўсъядоміць сабе, што словам „дэмакратыя” акрэсліваюць сваю систэму кіраваньня дзяржавай амэрыканцы (амэрыканская мадэль дэмакратыі) і камуністы ў Савецкім Саюзе (так званая „народная дэмакратыя”,

„народаўладзьдзе”), каб засумнявацца, ці гэтае слова мае якое-кольвечы значэнне.

Аднак-ж а на нешта трэба рашыцца. У пэўненасць у тым, што за „дэмакратыяй” стаіць нейкая палітычная реальнасць, дзе трывучасць гэтага назову як у сувядомасці звыклага чалавека, так і ў пісьмёнах шматлікіх філёзафу ды незылічонай грамады палітолагаў.

Грэкі, якіе прыдумалі слова „дэмакратыя” (што тлумачыцца: „улада народу”), мелі даволі цымянае ўяўленьне аб самой гэтай ідэі. Зы сёняннянягра пункту погляду таксама ніяк нельга кваліфікаць формы кіравання грэцкімі дзяржавамі-полісамі як дэмакратычныя. Філізафічная ідэя дэмакратыі набыла канцэнтрульна сціслы кшталт адно ўсёх Прапаветы. Яе можна выказаць у наступным выглядзе: дэмакратыя - гэта такі інстытуцыянальны мэханізм вырашання палітычных пытанняў, які мае на ўзвесе агульнае добро (публічны інтарэс) і зъдзяйсняе волю людзей праз прадстаўнікоў, выбранных імі самімі. Гэтая рацыяналізацыя ідэі дэмакратыі, прапушчаная праз розныя ідэялагічныя фільтры, дзе шматколерны спектр розных „дэмакратый”. Запінімся коратка над дэльвіма з іх, адрозненіне якіх мае для нас прынцыповае значэнне.

Камуністы адаптавалі дзеля свае систэмы паніяцце „дэмакратыя”, паставіўшы сабе мету збудаваць грамадства, галоўным рухавіком якога мелася быць рабочая кляса, вызваленая ад прыгнёту ѹ эксплуатацыі уладальнікаў сродкамі прадукцыі. Распрацаваныя пляны меў прынесыць добрае жыццё для пралетарыяту ѹ, у выніку, ашчаслівіца усё чалавечтва. Што з гэтага атрымалася - тлумачыць ня трэба. Справа ѹ тым, што камуністычная систэма перавагу аддавала самой мэце, а не сродкам (працэдурам зъдзяйсняння ўлады), якія да тae мэты мелі весылі. Рэалізацыя сцісла прадуманай канцэнтры і фінальнай мэтай „раю на зямлі”, на практицы, заўсёды выраджаецца ѹ тыранію: раней ці пазней за прасцягамі кукурузных гоняў паяўляюцца дроты канцэнтрацыйных лягероў для „недапасаваных” да Утопіі. Калі пакінуць за камуністамі права называць сваю систэму „народнай дэмакратыяй”, дык трэба гэту форму кіравання дзяржавай акрэсліць, хучэй за ўсё, як таталітарную дэмакратию.

У адрозненіне ад таталітарнай дэмакратыі стаіць такі від палітычнай систэмы, які можна называць лібэральна-дэмакратыяй. Эвалюцыя гэткас систэмы мае паступовы ѹ даволі марудныя характеристар, акцэнт у ёй перасунуты на мэтады ѹ сродкі, якімі выконваецца ўлада. Працэс дасягнання нейкіх мэты мае больш за ўсё прагматичны, чымсыці строга лягічны, характеристар. Пры тым агульнае добро (публічны інтарэс) на ёсць нейкай канстантой, але даволі зменлівай у часе ѹ залежнай ад шэрагу гістарычна-палітычна-эканамічных і цывілізацыйных акалічнасцяў вартасцю. Як ні парадаксальна, лібэральная дэмакратыя (як палітычная систэма, рэалізаваная з такімі ці іншымі відазъмлененімі ѹ заходне-эўрапейскіх і амэрыканскімі грамадствах, і на якую, прынамсі ѹ тэорыі, стараюцца арыентавацца рэфарматары ўсходне- цэнтральна-эўрапейскай посткамуністычнай спадчыны) на ведзе свае канчатковас мэты. Усё ідзе паводле прынцыпу: пажывем - убачым.

Для зразуменяния сутнасці гэткай палітычнай систэмы нашмат больш істотная не агульная, філізафічная ці паліталягічная, ейная дэфініцыя, але „аперацыйна” вызначэнне: як яна дзейнічае? І якія варункі мусіць існаваць, каб яна менавіта дзейнічала?

Значна лягчэй, пры тым ня надта доўга злouжываючы цярплівасцю чытача, даць адказ на другое пытаньне. Балазе варункі дзеля існавання дэмакратыі

(ліберальны) маюць універсалныя харктар, незалежны ад ейнай нацыянальной реалізацыі ў васбнай дзяржаве. Найважнейшыя з іх:

а) палітычна канкурэнцыя - выбаршчык павінен мець магчымасць сапраўднага выбару спасярод кандыдатаў, якія асьпіруюць да ўдзелу ў палітычным жыцьці;

б) змены ўлады - павінна існаваць працэдура рэгулярных выбараў з абмежаванымі тэрмінамі „выканвання ўлады”;

в) свабода выказвання - неабходны варунак роўных шанцаў у палітычным змаганні для ўсіх зацікаўленых сілаў;

г) забясьпечаныне правою меншасцяў - справа тут датычыць ня меншасцяў у палітычным сэнсе (у шматпартыйнай систэме кожная паасобная партыя можа быць меншасцю, а ствараючы адпаведную кааліцыю з іншымі - можа стаць большасцю, ролю меншасці называючы іншай), але тых меншасцяў, якія ў умовах сучаснай „арытмэтычнай” дэмакратіі ня маюць шанцаў стаць дамінантам у палітыцы ѹ публічным жыцьці (напрыклад, нацыянальныя, ці канфесійныя, меншасці);

д) легітымнасць (правамоцнасць) ўлады - систэма павінна зараджаць і ўтрымліваць у народзе пачуцьцё легітымнасці існуючых палітычных інстытуцый - інакш кажучы, мусіць існаваць агульнае перакананыне, што прыйсьце да ўлады й яе выканваныне адбываецца з захаваннем усіх вышэй пералічаных варункаў.

Што тычыцца магчымасці ўсталявання ліберальнай дэмакратіі ў Польшчы ѹ канкрэтнага кшталту, які яна можа прыняць, нічога пэўнага на дзень сягонняшні нельга сказаць. Тым ня менш БДА, на глядзячы на ня надта ўдакладненую пазыцыю наконт гэтага ѹ сваёй Праграме, схіляеца да якраз такога разумення дэмакратыі. І так, нясумненна, належыць разумець акрэсленыне „дэмакратычнае” ѹ назове Аб'яднаньня.

3. Беларускае.

Што ні сказаць, беларусы як нацыя ня выпрацавалі свае ўласнае канцепцыі дэмакратіі. Ня мае гэткай канцепцыі ѹ БДА, арыентуючыся на некаторыя заходнія ўзоры. Таму акрэсленыне „беларускае” належыць трактаваць як дапаўнільную харктарыстыку слова „аб'яднаньне”, а ня слова - „дэмакратычнае”.

Агульна кажучы, існаваныне БДА й яго дзейнасць абавіпаюцца на ня вельмі каб аргументаваных двух перакананнях:

а) Польша йдзе ѹ кірунку дэмакратычнай дзяржавы;

б) беларусы як нацыя маюць перад сабою пэрспэктыву.

Ні адно, ні другое не зьяўляеца ѹ сучасны момант пэўным.

Паварот Польшчы да нейкай формы палітычнай аўтарытарнасці (што адназначнае з адмаўленнем „шляху ѹ Эўропу”) не пакіне шанцу разгортваць палітычную дзейнасць нацыянальнай меншасці. Актыўнасць яе, у найлепшым выпадку, будзе звяздана да фальклёрна-этнаграфічнага запаведніку (накшталт БГКТ пры камуністах). Сам-жа этнічны беларускі арэал на Беласточчыне эканамічна здэгенэрэуецца ѹ апустыніцца (у перспектыве аднаго пакалення). Гарадзкіх беларусаў дашчэнту глыне асыміляція.

Ніхто таксама ня мае ілюзіі, што беларускасць на Беласточчыне ѹ змозе ўтрымлівацца без беларускай Беларусі. Праблема ўжо ня столькі ѹ тым, каб

разваліць бальшавіцкую блягаду на лініі Кэрдана й знайсьці за ёю збыт на сваю сельскагаспадарчую прадукцыю, што азначае эканамічны паратунак (гэта й так стаенца, не далей чым праз год), але праблема ў тым, каб акрамя рынку знайсьці там прынамсі зародкі нацыі, што прабываюцца праз аморфны тлум *homo sovieticus*.

Беларускае Дэмакратычнае Аб'яднаныне вядзе сваю дзейнасць так, быццам тыя два перакананыні былі аксіёмамі. Палітычныя, эканамічныя, культурна-асветніцкія й усялякія іншыя прыцэлы БДА настаўлены якраз на такую мадэльную ситуацыю нармальнасці: Польшча стаенца нармальный эўрапейскай дзяржавай, беларусы стаюцца нармальным эўрапейскай нацыяй.

Што ні сказаць, болей пра іншыя аспекты "беларускасці" БДА, сутнасць справы й так зводзіцца да гэтай палітычнай непалавіністасці, да палітычнай ігры ўва ўсіх рэгістрах. Само ўратаваныне рэгіёну ад эканамічнай съмерці, бяз увагі на яго нацыянальны воблік, ня было-б вартая гэткай кансалідацыі беларускага актыву ў БДА й, хутчэй за ўсё, ня было-б магчымае. Нацыянальная ідэя зьбірае вакол сябе такое энэргетычнае поле, якое дае імпульсы змагацца, пакуль існуе надзея. Яна яшчэ ня згасла.

ЯН МАКСІМЮК

БЕЛАСТОЧЧЫНА Й НАРОДЗІНЫ БЕЛАРУСКАЕ ДУМКІ

Пад канец XVIII ст. беларушчына стала ўжо тоеснай з "мужыцкаю справай", так як "руская вера" /праваслае ў вунія/ была "мужыцкаю верай", а беларуская мова - "мужыцкай", "простай" моваю. Беларуская шляхта, паварочаваючыся ў каталіцызм, атаясамлівала сябе з літоўцамі, г.зн., стала лічыць, што "літвіны" - жыхары Вялікага Княства Літоўскага - гэта тое самае, што "літоўцы" - балцкае племя. Згодна бо з літоўскім нацыянальным мітам, літоўцы былі рымскае шляхтай, і як такія вялі свой род з каталіцкага Захаду, а з Усходам-ж, канкрэтна, з Руссю, нічога супольнага ня мелі, хоць і гаварылі й пісалі на беларускай мове. Ясна выказаў гэтае Міхалон Літвін: ...*Руская мова чужая была для нас літоўцаў, г.зн. італьянцаў, што зь італьянскіх крыві паходзяць.* Перакананыне ў чужароднасці беларускае мовы для ўсіх літвінаў давала дарогу экспансіі польскай культуры /каталіцкай і заходній/, таму што пісьмовай літоўскай культуры, фактычна, не існавала. Тому мы ня можам лічыць літоўскага сэпаратызму, накіраванага супроць палітычнае дамінацыі польскага Карона, папярэднікам беларускай нацыянальнай съядомасці. Літоўскі сэпаратызм, у яшчэ большай ступені, чым супроць пальшчыны, накіраваны быў супроць беларусччыны.

Падзеялы Рэчыпаспалітай толькі прысыпешылі працэс палянізацыі Беларусі. З аднаго боку, літоўская шляхта прытырмлівалася пальшчыны як спадчыны па сваёй дзяржаве, шляхэцкай, Рэчыпаспалітай, якую марыла аднавіць, а з другога-ж, цары Павел I і Аляксандр I далі літоўскай шляхце поўнуюнную свабоду ў межах Вялікага Княства Літоўскага. Свабоду гэту шляхта скарысталася дзеля замацаваныя пазыцыяў рымска-каталіцкага царквы й пашырэння польскага культуры. Служыла гэтаму, між іншым, школьнай систэмай, заснаванай кн. Чартарыскім /сябрам цара/ на польскіх прынцыпах.

Цэнтрам гэтае систэмы быў Віленскі Унівэрсытэт, сапраўдная “цывядыня польскасць”.

Усё-такі ў мурох гэтага унівэрсытэту ўзынік гуртак беларускіх вуніяцкіх прафэсараў, які паклаў фундаманты пад беларускую нацыянальную думку. Вуніяцкая прафэсура выступала за аўтаномію Вялікага Княства Літоўскага ў межах Расейскай Імперыі, вяртавыне беларускай мове статусу дзяржаўнай і признаныне “рускай веры” /вуні/ пануючай рэлігіяй. Была ў гэтым цэласная праграма пабудовы “Вялікага Княства Літоўскага беларускай нацыі”, накіраваная супроць лацінізацыі вуні, палянізацыі Беларусі й дамінацыі балцкіх і рымска-каталіцкіх “літоўцаў” над славянскімі “рускімі”, “літвінамі”.

Т.І. Касцяровіч напісаў нядаўна, што віленскія прафэсары апярэдзілі свой час. Бо й фактъчна, як напісаў у свой час А. Цывікевіч, спольшчаная шляхта /адурманеная, да таго, “балцка-рымскім мітам”/ у варунках расейскага панаваныня магла супрацьставіцца расейшчыне толькі үхапіўшыся за пальшчызу, а беларуская думка ў тыхіх аваствахін прабіцца ў грамадзкае жыццё ня была ў змозе. Тым ня менш, яна паявілася, і разыўвалася, хоць і няпростым шляхам. Як гэта было магчыма пад падвойным, польскасрасейскім, ціскам /а можа й патройным, калі ўлічваць літоўскі?

Адказ на гэтае пытаныне даў ужо 100 гадоў таму Павал Баброўскі, які паказаў, што ўласна беларускі рух нарадзіўся ў беластоцкай акрузе, якая пасля III падзелу Рэчыпаспалітай апінулася на пэрыяд 1795-1807 г.г. у межах Пруссіі. У акрузе пражывала каля 40 тсяч вуніятаў, якія мелі 70 цэркваў і 3 манастыры - у Супрасылі, Драгічыне й Кузынцы. Да таго ў акрузе апінулася дзіве важныя вуніяцкія школы: дэканальная /з 1753 г./ у Малой Бераставіцы й стогадовай даўнасці славутая школа ў Кляшчэлях. Прускія ўлады, з дазволу папы рымскага, утварылі ў 1796 г. самастойную супраскую вуніяцкую епархію са сваім епіскапам і капітулам ды духоўнай сэмінарыяй. Нешматлікае духавенства супраскай епархіі адзначалася выключнай згуртаванасцю (было яно, на самай справе, адной радзінай), рагушащасцю ў змаганыні за права свае Царквы й самастойнымі поглядамі на вунію. Ды, сама важнае, 12-гадовая прускае панаваныне разыўло ў падляскіх духоўнікаў палітычнае пачуцьцё ї нацыянальную самасвядомасць. Падобныя зъявы назіраліся таксама сярод людзей съвецкіх. Пры большых прыходах узынікалі царкоўныя брацтвы, якія змагаліся за адраджэнне руское культуры, і абасноўваліся школы.

Віленскія прафэсары - пачынальнікі беларускай ідэі - былі “prusakамі” й “паповічамі” зя вялікае радзіны духавенства супраскай епархіі, на чале якой стаялі “папа” Антон Тупальскі з Малой Бераставіцы й Антон Сасноўскі з Кляшчэляў /абодва “папскія алюмны”, г.зн. выпускнікі папскага алюмнату ў Вільні/. Міхайла Баброўскі нарадзіўся ў Вольцы, што пад Кляшчэлямі, Ігнат Даніловіч у Тынявічах Вялікіх, Ігнат Анацэвіч у Малой Бераставіцы, Платон Сасноўскі ў Кляшчэлях, а Язэп Ярашэвіч /адзіны мяшчанін/ у Бельску Падляскім. Баброўскі й Даніловіч скончылі беластоцкую гімназію, што была заснавана пад Прусіяй. Гэтая гімназія, якая мела служыць ўсёй беластоцкай акрузе, была арганізавана прускімі ўладамі надзвычай старанна і забясьпечана выдатнай настаўніцкай кадрай: дырэктарам Мацяеўскім,

настаўнікамі Наркевічам, Гарвардам, Штайнам. Высокі ўзровень гімназія ўтрымлівала ѹ пад расейскім панаваньнем, калі вучыліся ѹ ёй Сасноўскі й Ярашэвіч. Астатні з “радзіны”, Анацэвіч, закончыў настаўніцкую сэмінарыю ѹ Элку /Усх. Прусія/, а потым Кенігзбергскі Унівэрсытэт, дзе ўдзельнічаў у тайным руху нямецкіх студэнтаў. Баброўскі, будучы яшчэ гімназістам, часта наведваў Супраслью, тут праводзіў вакацыі, сустракаўся ѹ гутары ѿ зь епіскапам Духноўскім і з А. Сасноўскім /свайм хросным бацькам/, і ўжо тады карыстаўся вялізарнай супраскай бібліятэкай.

Усе выпускнікі беластоцкае гімназіі ѹ свой час трапілі ѹ Віленскі Унівэрсытэт на адъядзяленыне маральных і палітычных навукаў /Баброўскі й Сасноўскі ѹ галоўную духоўную сэмінарыю, Даніловіч і Ярашэвіч на юрыстыку/. Ува ўнівэрсытэце сустрэлі крыху старэйшага за іх Антона Марціноўскага, сына святара з Радашковічаў, арганізатара студэнцкага вуніяцкага гуртка, кіраваныне якім пасыля перайшло ѹ рукі Баброўскага й Даніловіча. Бедныя святарскія сыны, пазначаныя мянушкай “паповічай”, добра разумелі, што толькі посыпехамі ѹ навуцы змогуць дабіцца прызнанняня з боку панічаў і настаўнікаў. І хутка сталі яны выдатнымі вучонымі. Баброўскі й Даніловіч атрымалі прафэсарскія званні ѹ 1823 г., Сасноўскі, Ярашэвіч і Анацэвіч у 1827.

Вуніяцкая прафэсура дзеясна ўключылася ѹ змаганьне, якое здаўна вяла іх “радзіна” /пад кіраўніцтвам Тупальскага й Сасноўскага/ з “чорнымі”, г.зн. з базыльянамі, якія перахапілі ѹ свае руکі ўсе годнасці ѹ багацьце вуніяцкай царквы і, звыш таго, праводзілі палітыку лацінізацыі й палянізацыі вунії, устаноўленую яшчэ ѹ 1720 г. замойскім сынодам. Даказваючы свае правы, “белыя” скарыстоўвалі гістарычныя аргументы, якія даставялі ім вучоныя іхнія сыны.

Па меры таго, як маладыя вучоныя заглыбляліся ѹ кніжкі й старыя дакуманты, расло іхнє ўсьведамленыне вялікай мінуўшчыны беларускага народу. Даніловіч, займаючыся са студэнтамі, “надта-ж любаваўся ѹ чытаньні й паясьніянні старых юрыдычных помнікаў і літоўска-рускіх хронікаў, даўняя мова якіх у ягоных вуснах набывала гучаныне народнае гаворкі, сухі спосаб пісаныя становіўся поўным жывых колераў і сіяві мінуўшчына ажывала ѹ цэлым сваім старажытным харастве”. Да гэтага ўсьведамленія Даніловіч прыходзіў праз літоўскія хронікі й статуты, у вывучэныні якіх ён дасягнуў выдатных посыпехаў. Баброўскі йшоў шляхам мовазнáўства й біблейскіх досыледаў. Звяртаючыся да клірку, на ўрачыстым адкрыцці заняткай па славяназнáўству ѹ галоўной сэмінарыі ѹ 1826 г., ён сказаў: *Калісці ў Літве гаспадарыла руская мова, на ёй друкаваліся кніжкі, павучні, катэхізіс і іншыя духоўныя творы, на гэтую мову Скарына пераклаў Св. Пісанье, потым, калі Польша перамагла Літву, пачалася перавага польскай мовы.*

Віленскія прафэсары называлі наш народ і нашу мову акрэсленінямі “літоўскі/ая”, рускі/ая/”, але ўжывалі таксама й назову “беларускі/ая/”. /Баброўскі напісаў працу “Пра харэктэрныя моўныя звароты беларускага народу”, якая, на жаль, не захавалася/. Пісалі свае навуковыя працы на польскай і расейскай мовах, у прыватным ліставаньні карысталіся польскай, але роднаю была для іх беларуская мова. На ёй размаўлялі дома й гаварылі

пропаведзі ў царкве. Думаю, што варта тут звярнуць увагу на адну акалічнасцьць: беларускай моваю для Даніловіча й Баброўскага была падляская гаворка, самабытная й архаічная, бяз “аканнія”, “дзеканнія” й “цеканнія”, затое зь мяккімі “дъ” і “ть” ды поўнымі канчаткамі інфінітываў /тышу “ходіті”/. Гэта, бязумоўна, магло толькі спрыяць усьведамленню, што “руская” мова летапісаў і хронікаў і ёсць гістарычна ўласнай моваю беларускага народу.

Ідэёвы гарызонт беларускае думкі значна пашырыўся дзякуючы навуковаму падарожжу Баброўскага па краінах Эўропы, у якім ён вывучаў мовазнаўства, біблістыку й царкоўную арганізацыю. Вена, Прага, Вэнэцыя, Падуя, Балёнія, Рым, Парыж, Дальмація, паўночная Нямеччына, Лужыччына - гэта этапы падарожжа, знамінальнага сустрэчамі са знакамітмі эўрапейскімі вучонымі-мовазнаўцамі, якія пра маладога беларуса адзываліся зь вялікай павагай. Азнаёмленасьць з маладымі заходнімі паўднёва-славянскімі нацыянальнымі рухамі таксама трэба запіць да спрыяльных фактараў у высыпаваныні беларускае нацыянальнае думкі сядр от віленскіх прафэсараў і вуніяцкіх дзеячоў. Даstryяючы, яны пачыналі адчуваць адказнасць ня толькі за лёс свае Царквы й культуры, але й за ўесь свой прыгнечаны народ. *Пара прачнуща народу...* - пісаў Баброўскі Сасноўскому ў, даочы ў прыклад жыдоў, сцьвярджаў далей, што найболыш надзейны спосаб узъняць народ з заняпаду - гэта асьветніцтва. І ня былі гэта пустыя слова.

У 1820 г. жыхары вёсак прыналежных да места кароннага Кляшчэлі /прыход айца Сасноўскага/ прынялі пастанову ўтрымліваць школкі ў чатырох мясцовасцях: Кузаве, Даشاх, Дабрывацдзе й Чаромсе. Яны ня толькі абавязаліся матэрыяльна забясьпечыць існаваныне гэтых вясковых школак, але й дапільнаваць, каб усе дзеткі, якім споўнілася 7 гадоў, былі ў школкі запісаны. У гэтым, нясумненна, відаць уплыў а. Сасноўскага, які вёў прыходзкую школу ў Кляшчэлях, і, зусім магчыма, Анацэвіча, які тады быў намеснікам дырэктара беластоцкае гімназіі, што наглядала за асьветніцкімі справамі ў беластоцкай школьнай акрузе.

Як жа-ж тады сталася, што Баброўскі памёр у забыцці, і галасіў па ім адно вечна п'яны дзяк, у забыцці й бядзе памёр Анацэвіч, а Даніловіч звар'яцеў, бачучы, як вялізарнае арганічнае праца працападае дарма?

Адказ, які найчасцей чуем ад беларускіх дасьледнікаў, адназначны: вінаваты цар Мікалай I ды ягоны памагаты Язэп Сямашка, што праводзілі ліквідацыю вунії. Гэтым самым, уяўленыні з XX ст., у якім галоўнай проблемай беларускага нацыянальнага жыцця зьяўляецца русыфікацыя, былі перанесены на стагодзьдзе раней. Тым часам у першай палове XIX ст., а фактычна, амаль да самага яго канца, беларускасць была прыгнечана палянізацыяй. Баброўскі й Даніловіч прайгралі не з расейцамі, зь якімі змагацца ня зьбіralіся, толькі з паліякамі. Прыйгралі перад усім змаганыне за душу маладой літоўскай шляхты, якая вучылася ў юніверсітэце. Выйграў Лелевэль са сваім палымяним польскім патрыятызмам. Мілёвым слупам на шляху гэтага змагання была справа філяматаў і філярэтаў. Яны пацярпелі за “пальшчызу” і ёй засталіся вернымі. З другога боку, якраз гэтая справа паспрыяла вуніятам, бо дзякуючы ёй Аляксандру I вылечыўся ад свайго

палёнафільства й прыхільнейшым вокам глянуў на іх, усё-такі русінаў, не-палякаў. Спачатку Даніловіча й Баброўскага, умішаных у справу філяматаў і філярэтаў, аддалі ад універсытету, але потым Даніловічу даручылі працу над зводам літоўскіх законаў, а Баброўскі вярнуўся на катэдру й атрымаў свабоду ў рэфармаванай вуніяцкага абраду. Калі прафэсгуру дасталі Ярашэвіч, Анацэвіч і Сасноўскі, аднавіўся вуніяцкі прафэсарскі гуртк ува ўніверсытэце. Пазыцыі вуніяцкага эліты штораз болей разыходзіліся з пазыцыямі рыма-каталіцкага шляхецкага асяроддзя. Калі ў 1830 годзе выбухнула лістападаўская паўстаньне, Баброўскі назваў яго нікчэмнай здрадай і маліўся за памыснасць зброй манарха.

Але манарх жадаў пераходу вуніятаў у праваслаўе, бачучы ў тым, і слушна, найлепшы спосаб падрэзаны карэнъне пальшчыны ў Беларусі. Маладое пакаленіне вуніяцкіх дзеячоў, узгадаваных Баброўскім, пайшло на гэта, спадзяючыся, што пасля пераходу ў праваслаўе беларусы з царскага дазволу атрымаюць уладу з рук палякаў, г.зн. каталіцкае шляхты. Зрэшты, супрацьстварыца цару вуніяты й так ня былі ў змозе. Лёгіку падзеяў прызнаў і сам Баброўскі, адракаючыся папы рымскага. Але тады ўжо ён нікому ня быў патрэбны, ужо быў занадта “апалячаны”. Да канца лёгіку гэту давёў прадстаўнік наступнага пакаленія “радзіны” - Міхайла Каяловіч /народжаны ў Кузынцы Белаостоцкай, хрысцік Ярашэвіча, сын вуніяцкага сывятара, які быў студэнтам Баброўскага/. Ён у час студзенскага паўстання заявіў палякам: *Забірайцеся дахаты, у сваю сапраўдную Польшу.* Ды зрабіць што-колечы сваімі сіламі беларусы не маглі. Таму вуніяцкі рух “арыенталістаў” вырадаўся ў праваслаўны “западнорусізм”, паводле якога Беларусь мелася быць неаддзельнай часткай Рәсей.

Кожнае польскае паўстаньне няўхільна мацавала лацінінкаў у польскасці, а вуніятаў (потым праваслаўных), набліжала да расейскасці. Ды ўсё-такі, калі глядзім на карані сучаснае беларускае нацыі, ня можам ня лічыцца з наяўным фактам, што практична ўсе, хто адчувае сябе беларусам /як ні кволая была-б тая беларускасць/, выходзяць з праваслаўных, а практична ўсе беларускія католікі лічыць сябе палякамі. У гэтым сэнсе, мы можам сказаць, што стаўка “радзіны” на праваслаўе нейкі сябе апраўдала. І “папа” Тупальскі, і ягоны “сват” Сасноўскі, і хрысцік таго-ж Баброўскі - усе яны прынялі праваслаўе, але беларускасці не адракліся. Гэта за імі застаецца права звацца пачынальнікамі. А нам варта памятаць, што першыя кволыя парасткі беларускай думкі прабіваліся якраз тут, на Белаосточчыне, без малога ўжо два стагоддзяў таму...

АЛЕГ ЛАТЫШОНАК

BYELORUSSIAN NEWS

THE BULLETIN OF BYELORUSSIAN DEMOCRATIC UNION

NO. 2

JULY 1991

Contents

JAŪHIEN MIRANOVIČ, Local Elections 1990 in the Bielastok Region	1
SAKRAT JANOVIC, What Is Communal Union?	3
Ł. BAHANIEC, Presidential Elections 1990 in the Eastern Bielastok Region (how people voted for Włodzimierz Cimoszewicz)	5
Chronicle of Byelorussian Political Movement (March 1990 - July 1991)	7
JAN MAKSIMIUK, Byelorussian Democratic Union (some remarks on the name of the party)	16
ALEH ŁATYŠONAK, The Bielastok Region and the Birth of Byelorussian Thought	20

